

ADJECTIVUL *NIGER* ÎN OPERA VERGILIANĂ

Maria SUBI

(Universitatea de Vest din Timișoara)

maria_subi11@yahoo.com

The Adjective *Niger* in Virgil's Work

The adjective *niger* (3) 'black, wretched, sinister, fatal' occupies an important place amongst Virgilian chromatic terms, as its dark tone harmonizes with the atmosphere of melancholy and sorrow found in the work of the Latin poet. Used in opposition to *albus*(3) – the white of light, the white of day – *niger*(3) symbolically relates to the black of night (gloomy, ominous) or to the vast Hell, equally dominated by the same dark colour. An attribute of the night and of Hades, *niger* takes on a markedly negative value which is noticeable in all its contextual uses (e.g. its association with other elements, such as the dust, the darkness of woods, the clouds or the storm), just as black always remains a symbol of ugliness, destruction and evil.

Keywords: *niger* (3), black, dark, night, hell, clouds, storm

Adjectivul *niger* 'negru, închis la culoare, jalnic, nefericit, fatal' îndeplinește un rol important în cromatica vergiliană, întrucât tenta sa întunecată se armonizează cu atmosfera de melancolie și tristețe din opera poetului latin (vezi Papu 1967: 37 ș.u.), o operă menită „propagandistic să fie un cântec triumfal”, dar care se impregnează, „paradoxal”, cu accente funebre, grave (*ibidem*: 39): *Sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt*¹ (*Aen.*, I, 462) „Și aice/ Se varsă, pătimirii, lacrimi, multe./ Iar inimile sunt și-aici mișcate/ De tot ce pentru bietul om – durere-i”² (p. 58).

Aflat într-un puternic contrast cu *albus*(3), albul luminii, albul zilei însorite, „le jour ensoleillé qui verse une force vivifiante dans les âmes” (Schulbaum 1930-1931: 117), *niger*(3) – ca și participiul *nigrans,-ntis* – desemnează, prin lărgire semantică, negrul în sine, lipsit de orice strălucire și trist: „*Niger* devient [...] le noir en soi, dans toutes ses nuances, sans que l'accent sois mis sur son éclat” (André 1949: 58). „Considéré alors comme une teinte désagréable et triste” (*ibidem*: 54), *niger*(3) se asociază, în chip simbolic, cu negrul nopții, „qui supprime la clarté” (*ibidem*), anihilând lumina³: *Tectis hic Turnus in altis/ Jam mediam nigra carpebat nocte quietem* (*Aen.*, VII, 413-414) „Acolo, în palatu-i falnic, Turnus/ La miez de noapte neagră doarme-n pace” (p. 351). *Nigra nox*, noaptea „oarbă, cu luna-n ceruri lipsă”, reprezintă, de altfel, „un adevărat fundal al epopeii” vergiliene (Papu 1967: 41), un fundal sumbru însă, căci poetul mantuan, „L'Homère romain”, a iubit și el lumina zilei și a învăluit în teroare și mister noaptea lugubră: „a aimé lui aussi le jour clair, rayonnant, mais il a enveloppé de terreur et de mystère la nuit lugubre [...]. La nuit [...] est funeste et fatale” (Schulbaum 1930-1931: 117).

Funestă și fatală este noaptea tragică a căderii Troiei, noapte care acompaniază, în surdina, un șir de violențe și drame greu de descris în cuvinte (*Quis cladem illius noctis, quis funera fando/ Explicet [...]?*). Ca atare, vocabulele cu un colorit închis se înșiruie una după alta (*atra in nebula; Nox atra [...] umbra; noctis [...] funera*) și reconstituie, în toată oroarea sa, imaginea unei nopți atroce – *nox atra* cum o califică Vergilius, recurgând la *ater*(3)⁴, un sinonim afectiv al lui *niger*(3), care implică ideea de spaimă, nenorocire, moarte (vezi Ernout, Meillet

¹ Citatele din textul latin sunt date după ediția Virgile 1929 (*Aen.*) și după ediția Virgile [1918] (*B., G.*).

² Pentru traduceri în limba română, vezi Publius Vergilius Maro 1994 și idem 1997.

³ Cât privește opoziția întuneric-lumină, cf. Ceia [2002]: 98-99.

⁴ Pentru o analiză în detaliu a lui *ater*, vezi Subi 2012: 375-384.

1959: 53; Marouzeau 1935: 152) și care se integrează astfel în contextul sinistru, schițat de poet cu ajutorul unei comparații expresive:

Inde lupi ceu/ Raptores atra in nebula quos improba ventris/ Exegit caecos rabies catulique relictis/ Faucibus expectant siccis, per tela, per hostes/ Vadimus haud dubiam in mortem mediamque tenemus/ Urbis iter. Nox atra cava circumvolat umbra./ Quis cladem illius noctis, quis funera fando/ Explicet [...]? (Aen., II, 355-362) „Apoi, răzbind prin mijlocul cetății./ Prin cetetele vrăjmașe înarmate./ Ne îndreptăm spre-o moarte ce nu iartă:/ Ca lupii cei jăcmani, pe care-o foame/ Turbată-i scoate-orbiș prin întuneric./ Căci, părăsiți acasă, cățelandrii/ I-așteaptă cu gătlejurile-uscate. / Jur-împrejur de noi, smolita noapte/ Ca-ntr-un coșciug ne-mpresură în bezna-i./ Au cine-n vorbe ne-ar putea descrie/ Măcelul și prăpădul nopții-acelei/ De pomina?” (p. 101).

Istoria însângeratei nopți (*cladem illius noctis*) este narată de Aeneas tot la ceas târziu, când stelele îndeamnă la somn (*suadentque cadentia sidera somnos*), așa încât „o îndoită pânză nocturnă – aceea ce înfășoară acțiunea propriu-zisă și aceea ce înfășoară reprezentarea ei în amintire – împrumută o densitate neobișnuită durerilor evocate” (Papu 1967: 41):

Et jam nox umida caelo/ Praecipitat suadentque cadentia sidera somnos./ Sed si tantus amor casus cognoscere nostros/ Et breviter Trojae supremum audire laborem./ Quamquam animus meminisse horret luctuque refugit./ Incipiam (Aen., II, 8-13) „De altfel, din văzduh jilăva noapte/ Grăbește-se să cadă-asupra noastră./ Iar stelele lainice la somn ne-ndeamnă./ Dar, dacă râvna ta-i atât de mare/ Ca să cunoști pățaniile noastre./ Ca să auzi, în câteva cuvinte./ Și zbaterea cea de pe urmă-a Troiei./ Măcar că inima-mi se îngrozește/ De-atare amintiri, măcar că fuge/ De jalea lor, începe-voi, regină” (p. 81).

În aceeași ambianță întunecată, colorată ostil, se desfășoară și unele secvențe din pribegia troienilor, precum și patimile Didonei, zguduită de furtunile mâniei: *magnoque irarum fluctuat aestu* (Aen., IV, 532), coborârea în Infern (*descensus ad Inferos*), episodul lui Nisus și Euryalus, zborul Furiei etc., iar „tot acest mediu obscur” este străbătut „de neliniște, de pândă, de frică, de presimțire, de cutremurare” (Papu 1967: 41):

Nam neque erant astrorum ignes nec lucidus aethra/ Siderea polus, obscuro sed nubila caelo./ Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat (Aen., III, 585-587) „Nu se zăreau pe sus luciri de aștri./ Nici bolta nu se limpezea cu stele/ În naltu-i creștet: nouri se-adunase/ Pe ceru-ntunecat: În neguri luna/ O ascunsese noaptea dușmănoasă” (p. 160); *Nox erat et placidum carpebant fessa soporem/ Corpora per terras silvaeque et saeva quierant/ Aequora, cum medio volvuntur sidera lapsu./ Cum tacet omnis ager, pecudes pictaeque volucres./ Quaeque lacus late liquidos quaeque aspera dumis/ Rura tenent, somno positae sub nocte silenti/ [Lenibant curas et corda oblita laborum]./ At non infelix animi Phoenissa, neque umquam/ Solvitur in somnos oculisve aut pectore noctem/ Accipit* (Aen., IV, 522-531) „Venise noaptea. Pe întreg pământul./ Cu trupuri istovite, firea toată/ Se înfrupta de-a somnului dulceață./ Și codrii, și-nspumatele talazuri/ Se mulcomiseră acum, la ceasul/ Când stelele erau la miez de cale/ În lunecușul lor, când amuțește/ Ogorul tot, și împistrite paseri./ Și turme, și făpturile din lacuri/ Cu apă străvezie pân’departe./ Și cele de prin asprele hățșuri:/ Astâmpărate-n somn, sub pacea nopții./ Uitați de griji, cu inime ușoare.../ ...Nu însă și nefericita Dido:/ Nici când ființa ei încrâncenată/ Nu se destramă-n somn; în ochi, pe sânu-i/ Nici când alinul nopții nu s-așază” (p. 203); *Ibant obscuri sola sub nocte per umbram* (Aen., VI, 268) „Umbrateci năntau în noapte singuri” (p. 285); *noctisque per umbram/ Castra inimica petunt* (Aen., IX, 314-315) „Și-n negrul nopții toi se-ndireptează/ Spre tabăra vrăjmașă” (p. 443); *Et galea Euryalum sublustri noctis in umbra/ Prodidit immemorem radiisque adversa refulsit* (Aen., IX, 373-374) „Pe Euriâl, nehibzuitul, coiful/ Îl dă-n vileag, izbit de-a lunii raze./ Ce umbra deasă-a nopții-o subțiară” (p.446); *Nec longum in medio tempus, cum clamor ad aures/ Pervenit, ac videt Euryalum, quem jam manus omnis/ Fraude loci et noctis, subito turbante tumultu./ Oppressum rapit et conantem plurima frustra* (Aen., IX, 395-398) „Câteva clipe mai târziu, un strigăt/ I-ajunge la urechi; îl și zărește/ Pe Euriâl: necunoscând meleagul/ Și-mpresurat de bezna

cea vicleană,/ Iscându-se-o năvală neașteptată,/ Fu prins și dus: zadarnică-i acuma/ Zbaterea lui cea multă” (p. 447); *Non secus ac nervo per nubem impulsa sagitta,/ Armatam saevi Parthus quam felle veneni,/ Parthus sive Cydon, telum immedicabile torsit,/ Stridens et celeres incognita transilit umbras;/ Talis se sata Nocte tulit* (Aen., XII, 856-860) „Ca o săgeată unsă/ Cu-amar venin, zvârlită printre nouri/ De-un part sau de-un cidon, o armă iute/ Ce şuierând, de nimenea știută,/ Străbate sprinten negurile nopții/ Și cășună o rană făr’ tămadă, –/ Așa s-a repezit odrasla Beznei” (p. 625).

Zugrăvită în tonuri mohorâte, noaptea înseamnă obscuritate, întuneric, dar și suferință, nimicire, moarte: „La nuit c’est l’obscurité par excellence [...]. La nuit c’est la souffrance, l’anéantissement, la mort” (Schulbaum 1930-1931: 118), astfel că Vergilius împresoară substantivul *nox* cu adjective din gama cromatică a lui *niger*(3): *ater*(3) ‘negru, închis la culoare, îngrozitor, cumplit, nefast’, *caecus*(3) ‘orb, negru’, *fuscus*(3) ‘sumbru, negru’, *obscurus*(3) ‘întunecat, negru’, *opacus*(3) ‘întunecos, negru’. Luată laolaltă, aceste adjective accentuează senzația de spaimă și deznădejde, „augmentent l’impression de la terreur et de l’abattement” (*ibidem*: 119), alimentând registrul descendent al creației vergiliene (vezi Papu 1967: 41):

Multaque per caecam congressi proelia noctem/ Conserimus (Aen., II, 397-398) „și, prin noaptea oarbă,/ Ne-am prins în greu încaier cu vrăjmașii” (p. 103); *Illi etiam, si quos obscura nocte per umbram/ Fudimus insidiis totaque agitavimus urbe,/ Apparent* (Aen., II, 420-422) „Acuma se ivesc și cei pe care/ În umbra cea posomorâtă-a nopții/ Îi risipiserăm cu-nșelăciune/ Și-i hărțuiserăm prin urbea toată” (p. 104); *Diffugient comites et nocte tegentur opaca* (Aen., IV, 123) „Fugi-vor/ Încoace și-ncolò însoțitorii/ Învăluți în negrul întuneric” (p. 181); *Hinc exaudiri voces et verba vocantis/ Visa viri, nox cum terras obscura teneret* (Aen., IV, 460-461) „Când oarba noapte stăpâna pământul,/ Din fundul lui i se păru c-aude/ Pe soțul ei dintâi la el chemând-o/ Cu viersul și cu vorba-i cunoscută” (p. 199); *Quale per incertam lunam sub luce maligna/ Est iter in silvis, ubi caelum condidit umbra/ Juppiter et rebus nox abstulit atra colorem* (Aen., VI, 270-272) „Așa e drumul prin păduri, când luna,/ Acum ieșind din nori, acum ascunsă,/ Lumina-și micșorează, iară Joe/ Cu umbră podidește tot văzduhul;/ Și toatelor, din lumea asta, lucruri,/ O noapte mașteră le-a șters culoarea” (p. 285); *Nox ruit et fuscis¹ tellurem amplectitur alis* (Aen., VIII, 369) „Coboară noaptea și cu negre aripi/ Pământul îl cuprinde” (p. 399); *arcemque tenebant,/ Defensi tenebris et dono noctis opacae* (Aen., VIII, 657-658) „iar acuma/ Cercau să cucerească cetățuia/ Sub scutul des al nopții-ntunecoase” (p. 414).

Culoarea sumbră domină însă nu numai spațiul nocturn, ci și Infernul: „La couleur sombre domine également les passages où il est question des Enfers. C’est, par opposition à la lumière, symbole de vie, un royaume obscur” (Pelletier-Michaud 2007: 45; cf. Schulbaum 1930-1931: 124). Opus vieții terestre (vezi André 1949: 342), desfășurate la lumina clară a zilei – „une lumière claire, lumière de jour” (Schulbaum 1930-1931: 120) –, cât și Câmpiilor Elizee, învăluite într-o dulce lumină purpurie: *Largior hic campos aether et lumine vestit/ Purpureo* (Aen., VI, 640-641), regatul subpământean al lui Hades se definește prin absența luminii, „l’absence de lumière” (Pelletier-Michaud 2007: 45; cf. Schulbaum 1930-1931: 120-121). De aici – și înfățișarea lucrurilor în negru, tentă ce joacă un rol extrem de important, întrucât simbolizează noaptea morții: „L’idée [...] de perte de lumière entraîne la représentation des objets en noir, teinte qui joue le rôle le plus important [...], symbolisant d’autre part la nuit de la mort” (André 1949: 342). Prin urmare, *niger* constituie un epitet obișnuit al Tartarului, ecuația *niger* = ‘mohorât, întunecat’, în contrast cu ‘deschis, clar’, fiind evidentă în descrierea lumii htoniene, cu zeii săi și cu toate elementele ce țin de geografia sa – fluviu, lac, codru etc. (vezi *ibidem*: 54-55, 363):

¹ În exemplul dat, *fuscis* nu determină în mod direct substantivul *nox*, dar se referă la el, *fuscis* [...] *alis*, aripile negre – ale Nopții, în cazul de față – constituind un clișeu poetic frecvent întâlnit în poezia latină (vezi André 1949: 364-365).

Stant arae circum, et crines effusa sacerdos/ Ter centum tonat ore deos, Erebumque Chaosque/ Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianae./ Sparserat et latices simulatos fontis Averni,/ Falcibus et messae ad lunam quaeruntur ahenis/ Pubentes herbae nigri cum lacte veneni;/ Quaeritur et nascentis equi de fronte revulsus/ Et matri praereptus amor./ Ipsa molam, manibusque piis, altaria juxta,/ Unum exuta pedem vinculis, in veste recincta,/ Testatur moritura deos et conscia fati/ Sidera (Aen., IV, 509-520) „Jur-împrejur, altare se înalță,/ Iar preoteasa despletită, tună/ Din gură de trei ori pe cei o sută/ De zei ai iadului, chemând Erébul/ Și Haosul; pe Hécate, zeița/ Cu trupul întreit, fecioara Diana,/ Cu întreita ei înfățișare./ Stropise preajma: picurii de apă/ Întruchipau a iadului izvoare;/ Mai caută și frageda ierbușcă/ Tăiată cu o secere de-aramă,/ Pe lună, noaptea: zămuie dintr-înșă/ Veninul negru; caută și moțul/ Smuls mînzului la naștere din frunte./ Să nu-l înșface iapa. Turta sfântă/ Cu mâini lăute o aduce Dido/ Lângă altar, cu haina desfăcută,/ Cu un picior desculț; din pragul morții,/ Pe zei și-i cheamă ea acum ca martori/ Și stelele, de-ursita-i știutoare” (p.202-203); *Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est/ Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre/ Tartara et insano juvat indulgere labori,/ Accipe quae peragenda prius (Aen., VI, 133-136)* „Dacă totuși/ Atât de mare-ți este-n suflet râvna,/ Atât de mare jindul de-a străbate/ În două rânduri mlaștina stigiană/ Și Tártarul cel negru-n două rânduri/ De a-l vedea; de-ți place ție-o trudă/ De om nebun să-nfrunți, atunci ascultă/ Ce trebuie plinit mai înainte” (p. 278); *Spelunca alta fuit vastoque immanis hiatu,/ Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris,/ Quam super haud ullae poterant impune volantes/ Tendere iter pennis: talis sese halitus atris¹/ Faucibus effundens super ad convexa ferebat! / [Unde locum Graji dixerunt nomine Aornon.] (Aen., VI, 237-242)* „O peșteră era acolo,/ De necuprins, cu-o gură uriașă/ Tăiată-n stâncă, bine străjuită/ De-un negru tău, de bezna cea codreană./ Și nici o zburătoare pe deasupra/ Nevătămată nu putea să treacă:/ Așa se revărsa, din hău ca smoala,/ Duhoarea, risipindu-se-n tărie./ (De-aceea îi și zic „Aornon”/ Tărâmului acest)” (p. 283-284); *Taenarias etiam fauces, alta ostia Ditis,/ Et caligantem nigra² formidine lucum/ Ingressus, Manesque adiit regemque tremendum (G., IV, 467-469)* „Intrând deci chiar în grota din Tenarum,/ Adâncă poartă a lui Dis, și-n crângul/ Întunecat de-o neagră spaimă, iată-l,/ Se duce-n lumea manilor și către/ Stăpânul de temut” (p. 244); *Quos circum limus niger et deformis harundo/ Cocyti tardaue palus inamabilis unda/ Alligat, et noviens Styx interfusa coercet (G., IV, 478-480)* „Jur-împrejur îi cinge glodul negru./ Cocitul cu nesuferite trestii/ Ș-un tău scârbelnic cu stătută apă;/ Și, răsfirându-se bălțit la mijloc,/ Cu nouă brăuri Stixul strâns îi ține” (p. 245).

Negrul – ce sugerează moartea și adâncimile locuinței morților – se regăsește și în culoarea animalelor aduse ca jertfă zeilor infernali (vezi Schulbaum 1930-1931: 124; Pelletier-Michaud 2007: 47-48)³, iar tot ce se raportează într-un fel sau altul la tărâmul lui Dis primește același calificativ (vezi André 1949: 362):

Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam (Aen., III, 120) „Mănosului Zefir, mioară albă/ I-a închinat; Furtunii – una neagră” (p. 135); *caedit binas de more bidentes/ Totque sues, totidem nigrantes terga juvencos,/ Vinaque fundebat pateris animamque vocabat/ Anchisae magni Manesque Acheronte remissos (Aen., V, 96-99)* „Deci două, după datină, mioare/ Înjunghie, și doi porci, și toți atâția/ Juncani, pe spate negri. Iar din cupe/ El varsă vin și cheamă-al lui Anhise,/ Slăvitul, suflet, și pe Mani îi cheamă,/ Ca, slobozi din infern, să vină iarăși” (p. 224); *non me impia namque/ Tartara habent, tristes umbrae; sed amoena piorum/ Concilia Elysiumque colo. Huc casta Sibylla/ Nigrarum multo pecudem te sanguine ducet (Aen., V, 733-736)* „Dar nu în

¹ Echivalent expresiv al lui *nigris*.

² Termenul semnifică aici „oribil, îngrozitor” (vezi André 1949: 57).

³ Dacă jertfele animale în cinstea lui Pluto, stăpânul Infernului, erau jertfe de animale negre, împodobite cu panglici negre, cadrul ales pentru aceste ceremonii era și el negrul nopții (vezi Chevalier, Gheerbrant 1995: 337): *Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras (Aen., VI, 252)* „Apoi, spre slava regelui din Tártar,/ Ridică un altar s-aducă jertfe/ La miez de noapte” (p. 284).

Tartar/ Hălăduiesc, cu jalnicele-i umbre,/ Ci la soborul dreptilor, acolo,/ În Eliseu, unde-i meleagul dulce./ Te va petrece-ntr-acolò Sibila./ Fecioara, când îmbeșugat va curge/ Din negrele mioare sânge, sânge” (p. 257); *Sedibus hunc refer ante suis et conde sepulcro./ Duc nigras pecudes; ea prima piacula sunt./ Sic demum lucos Stygis et regna invia vivis/ Aspicias* (Aen., VI, 152-155) „redă-l țărâni/ Și-așază-l în mormânt, unde-i e locul./ Mioare negre du acolo, asta/ Să fie-ntâia jertfă-a ispășirii./ Așa vedea-vei, pân’la urmă, crângul/ De lângă Stix și țara-n care viii/ Nu pot răzbate” (p. 279); *Quattuor hic primum nigrantes terga juvencos/ Constituit frontique invergit vina sacerdos./ Et, summas carpens media inter cornua saetas./ Ignibus imponit sacris, libamina prima./ Voce vocans Hecaten caeloque Ereboque potentem* (Aen., VI, 243-247) „Iar preoteasa/ Aduce patru junci, pe spate negri,/ Le varsă vin pe frunte; dintre coarne/ Smulgându-le un smoc de păr, îl pune/ Pe focul sfânt, ca prim prinos Hecatei,/ Cu glas înalt chemând-o pe zeița/ Puternică-n Infern ca și în ceruri” (p.284); *Post, ubi nona suos aurora ostenderit ortus./ Inferias Orphei Lethaea papavera mittes/ Et nigram mactabis ovem lucumque revises./ Placatam Eurydicen vitula venerabere caesa* (G., IV, 544-547) „În ziua-a noua,/ Când vor luci întâii zori în zare,/ Pe-Orféu cu macii-uitării prinosește-l,/ Jertfește o mioară bucălaie/ Și du-te iar în codru; cu-o vițică/ Cinsteste-o pe-Euridice, mulcomind-o” (p. 249).

Atribut infernal și funebru, *niger*(3) dobândește „une [...] valeur péjorative” (André 1949: 54), care apare și în alte contexte, în care „la couleur noire sert à peindre ce qui est épouvantable, terrifiant, sinistre” (Schulbaum 1930-1931: 122). El ne oferă astfel o reprezentare a lumii în tonuri triste, posomorâte, întrucât se asociază nu doar cu negrul nopții și al Hadesului, ci și cu alte elemente care afectează albul zilei, „la clarté” (André 1949: 54): praful, ce murdărește și întunecă, „salit et ternit” (*ibidem*: 341), o sumbră imagine silvestră, „la tache sombre d’une forêt” (*ibidem*: 55-56) sau norii, ce obscurizează cerul, „nuages obscurcissant le ciel” (*ibidem*: 54) și a căror coloratură închisă – căci norul „blanc” din literatura modernă „est absolument absent de la latine” – evocă mereu vremea rea, furtuna și ploile (vezi *ibidem*: 334-335):

Jam vacuo laetam caelo speculatus et alis/ Plaudentem, nigra figit sub nube columbam (Aen., V, 515-516) „voioasă./ Din aripe bătând pe cerul luced/ Se naltă hulubița; o țintește/ Și, când să treacă sub un negru nour,/ O nimere” (p. 245-246); *undique colles/ Includere cavi et nigra nemus abjete cingunt* (Aen., VIII, 598-599) „O prejmuie de pretutindeni dealuri./ O vale adâncind, și-o împresoară/ Jur-împrejur brădișurile negre” (p. 411); *Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem/ Prospiciunt Teucrici ac tenebras insurgere campis* (Aen., IX, 33-34) „Troienii/ Zăresc un nor de negru colb ce-n pripă/ Se-nvârteje și-ntunecă cohalmul” (p. 428); *Pinea silva mihi multos dilecta per annos/ Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant./ Nigranti picea trabibusque obscurus acernis* (Aen., IX, 85-87) „Aveam pe vârful Idei o pădure –/ De-a lungul multor ani, o îndrăgisem –/ O rariște de brazi, întunecată./ Și de arțari; acolo credincioșii/ Îmi aduceau prinoase” (p. 431); *Silva fuit late dumis atque ilice nigra/ Horruda* (Aen., IX, 381-382) „A fost, cândva, un codru pân’departe./ Stufos: stejari întunecați, hățișuri” (p. 446); *at illa leves caeli delapsa per auras/ Insonuit nigro circumdata turbine corpus* (Aen., XI, 595-596) „și nimfa lunecă din slavă:/ Vârtej de negri nori o împresoară,/ Văzduhul fâșâind de fâlfăirea-i” (p. 557); *Luna revertentes cum primum colligit ignes./ Si nigrum obscuro comprehenderit aëra cornu/ Maximus agricolis pelagoque parabitur imber* (G., I, 427-429) „Când luna își adună iarăși jarul/ Întoarsei străluciri, de-mbrățișează/ Cu coarnele umbrite-un negru nour,/ Atunci grozave ploi îi amenință/ Pe truditarii-n țarini și pe mare” (p. 151).

Strâns legată de prezența norilor, furtuna este percepută ca un fenomen cumplit și, pentru a scoate în evidență caracterul său monstruos, poetul o definește ca *turbo niger* sau *atra tempestas*, formule destinate să traducă sentimentul de groază în fața dezlănțuirii stihiiilor: „La détermination de la tempête par la couleur noire exprime par excellence toute l’horreur de ce phénomène de la nature plutôt qu’il ne le décrit” (Schulbaum 1930-1931: 123). Iată și versurile

vergiliene, care înregistrează, extrem de plastic, „drama aerului violent”¹ :

His ego nigrantem commixta grandine nimbum [...] / Desuper infundam et tonitru caelum omne ciebo (Aen., IV, 120, 122) „Deasupra-le, un negru nor vărsa-voi/ Cu grindină amestecat, iar cerul/ Întreg cu tunete răzbubui-l-voi” (p. 181); Vix haec ediderat, cum effusis imbris atram / Tempestas sine more furit tonitruque tremiscunt/ Ardua terrarum et campis ruit aethere toto/ Turbidus imber aqua densisque nigerrimus austris (Aen., V, 693-696) „Nici nu sfârșise bine, când, năprasnic,/ Se și dezlănțuie, ca niciodată,/ Furtuna neagră, cu potop de ploaie,/ Și se cutremură de tunet munții/ Și șesul. Se rostogole de-a valma/ Șuvoiul turbure din norii negri/ Învălmășiți de vânt” (p. 255); ita turbine nigro/ Ferret hiems culmumque levem stipulasque volantes (G., I, 320-321) „Și astfel, în vârtejuri de tenebre,/ Furtuna mână paiele ușoare/ Zburătăcindu-le” (p. 145); Saxa per et scopulos et depressas convalles/ Diffugiunt, non, Eure, tuos neque solis ad ortus,/ In Borean Caurumque, aut unde nigerrimus Auster/ Nascitur et pluvio contristat frigore caelum (G., III, 276-279) „Se răzlețesc apoi în goană, însă/ Nu către tine, Euris, nici spre Soare-/ Răsare, ci spre Boreas și Caurus/ Sau spre acel tărâm, de unde vine/ Preantunecatul Austru, ce-obidește/ Cu recea-i jilăveală-ntreg văzduhul” (p. 202).

Raportat astfel mereu la ceea ce este întunecat, urât, amenințător, groaznic, *niger*(3) dezvoltă, alături de sensul său strict fizic, o mulțime de sensuri figurate (vezi André 1949: 56-57), subsumate însă aceleiași arii sumbre, dat fiind că negrul determină un complex de stări emoționale negative: „le noir c’est la douleur, la peine, l’effroi, la dépression, le deuil, etc.”².

Referințe bibliografice:

- ANDRÉ, J. 1949: *Étude sur les termes de couleur dans la langue latine*, Paris, Librairie C. Klincksieck.
- BACHELARD, Gaston 1997: *Aerul și visele. Eseu despre imaginația mișcării*, traducere de Irina Mavrodin, în loc de prefață: *Dubla legitimitate* de Jean Starobinski, traducere de Angela Martin, București, Editura Univers.
- BARAN, Neculai V. 1983: *Les caractéristiques essentielles du vocabulaire chromatique latin (Aspect général, étapes de développement, sens figurés, valeur stylistique, circulation)*, in *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II, Berlin, New York, Walter de Gruyter, p. 321-411.
- CEIA, Valy [2002]: *Narativ și descriptiv în Tiganiada lui I. Budai-Deleanu*, [Timișoara], Editura Universității de Vest.
- CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain 1995: *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, volumul 2, E-O, București, Editura Artemis.
- ERNOUT, A., MEILLET, A. 1959: *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots, quatrième édition*, Paris.
- GAFFIOT, Félix [1934]: *Dictionnaire français-latin*, Paris, Hachette.
- GUȚU, G. 1983: *Dicționar latin-român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- MAROUZEAU, J. 1935: *Traité de stylistique appliquée au latin*, Paris, Les Belles Lettres.
- PAPU, Edgar 1967: in prefață la Vergiliu, *Eneida*, traducere de Eugen Lovinescu, text și note de Eugen Cizek, prefață, note finale de Edgar Papu, București, Editura Tineretului.
- PELLETIER-MICHAUD, Lydia 2007: *Couleurs, lumière et contrastes chez les lyriques grecs et les élégiaques latins*, mémoire présenté à la Faculté des études supérieures de l’Université Laval dans le cadre du programme de maîtrise en études anciennes pour l’obtention du grade de maître ès arts (M. A.), Département des Littératures, Faculté des Lettres, Université Laval, Québec.
- SCHULBAUM, Sophie 1930-1931: *La symbolique de la lumière et des couleurs chez Virgile*, in *Eos*, XXXIII, p. 117-135.
- SUBI, Maria 2012: *Un termen cromatic vergilian: ater*, in volumul *In magistri honorem Vasile Frățilă. 50 de ani de carieră universitară*, volum coordonat de Ana-Maria Pop, Târgu-Mureș, Editura Ardealul, p. 375-384.
- VERGILIUS, Publius Maro 1997: *Bucolice. Georgice*, prefață și traducere din limba latină: G.I. Tohăneanu, note și comentarii, glosar: Ioan Leric, Timișoara, Editura Amarcord.

¹ Gaston Bachelard 1997: 235.

² Neculai V. Baran 1983: 364.

- 1994: *Eneida*, prefață și traducere din limba latină: G.I. Tohăneanu, note și comentarii, glosar: Ioan Leric, Timișoara, Editura Antib.
- 1929: *Oeuvres. L'Énéide*, avec une introduction biographique et littéraire, des notes critiques et explicatives, des gravures, des cartes et un index par Paul Lejay, Paris, Librairie Hachette.
- [1918]: *Oeuvres*, texte latin, publiées avec une introduction biographique et littéraire, des notes critiques et explicatives, des gravures, des cartes et un index par F. Plessis et P. Lejay, Paris, Librairie Hachette.